

Бошко М. Бранковић*

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

Студијски програм за историју

Оригинални научни рад

УДК 94(560):94(436-89)"1737"

DOI 10.7251/SIC1801051B

БАЊОЛУЧКА БИТКА И ОПСТАНАК БОСАНСКОГ ПАШАЛУКА 1737. ГОДИНЕ

Апстракт: У тексту се говори о значају Бањолучке битке из 1737. године у одбрани Босанског пашалукa. Обрађен је покушај аустријског продора у Босански пашалук са запада и пораз на Бјелајском пољу, као и продор из правца Градишке, напад и пораз приликом покушаја освајања Бање Луке крајем јула и почетком августа 1737. године. Резултат Бањолучке битке био је потпуни пораз војске Монархије приликом напада на Босански пашалук и њено повлачење, а, дугорочно, османска побједа под Бањом Луком и одбрана Босанског пашалукa одразила се на цјелокупан ток рата 1737–1739. године и пораз Хабзбуршке монархије.

Кључне ријечи: Али-паша Хеким-оглу, принц Јосиф Хилдбургхаузен, Бања Лука, Османско царство, Хабзбуршка монархија, Београдски мир, Босански пашалук.

* brbosko@gmail.com

Мировним уговором између Османског царства, Хабзбуршке монархије и Млетачке републике, склопљеним у јануару 1699. године у Карловцима, окончан је Бечки рат 1683–1699. године. Уговором, Монархији је припала Угарска без Баната, а границе Хрватске, обухватајући Лику и Крбаву, помјерене су са Купе на Уну до планине Велебит. Османско царство је изгубило Славонију са Костајницом, Дубицом и Јасеновцем и југоисточни Срем. Према одлукама уговора, нова аустријско-турска граница ишла је од Митровице (Османско царство), на Сави, до Сланкамена (Хабзбуршка монархија), на Дунаву.¹ Ријека Сава постала је заједнички посјед и граница: „Од ушћа Босута, узводно до ријеке Уне, ријека Сава и острва која се налазе у њој (...) заведена су као заједничка.“² Велики број муслимана са простора који је из османских прешао у аустријске руке, почео се исељавати у правцу Босне. У том исељавању, са простора Угарске, Славоније, Далмације, Крбаве и Лике, у Босну је прешло око 130.000 избјеглица.³ Такође, још у току рата, дошло је до великих миграција српског народа из Босанског пашалука у Хабзбуршку монархију. Посебно значајна помјерања Срба била су из Босанске Крајине на простор Лике, Баније и Кордуна. Срби из Босанске Крајине су у периоду од 1687. до 1689. године у толиком броју мигрирали у Банију да је Дворски ратни савјет послао упуте грофу Оршићу да не прихвата нове српске досељенике. Након 1690. године Срби из Босанског пашалука, избјеглице са простора око Купреса, у највећем броју, насељавани су на простор Крбаве.⁴ Велики број Срба доселио се у Банску Крајину (Мајске пољане, Класнић и Жировац) из око-

¹ Рајко Л. Веселиновић, „Срби у Великом рату 1683–1699“, у: *Историја српског народа*, III–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 571.

² Еџреф Ковачевић, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira* (Sarajevo: Svjetlost, 1973), 255.

³ Радован Самарџић, „Срби у Турском Царству 1699–1716“, у: *Историја српског народа*, IV–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 21.

⁴ Алекса Ивић, *Миграције Срба у Хрватску током 16. и 18. столећа* (Суботица: Градска штампарија, 1926), 154–155; Славко Гавриловић, „Миграције Срба из Босанског пашалука у Горњу Крајину (од друге половине XV до краја XVIII века)“, у Зборнику: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена* (Београд: Историјски институт САНУ, 1995), 205–206, 207; Манојло Грбић, *Карловачко владичанство*, књ. 1 (Топуско: Сава Мркаљ, 1990), 74, 78 (репринт); Владан Гавриловић, „Миграциона кретања српског народа у Босни у време Великог бечког рата“, *Истраживања*, 23 (2012): 247–248.

лине Новог између 1701. и 1703. године.⁵ Досељавања Срба у потпуности су промијенила етнички састав Лике, гдје су Срби постали доминантно становништво. Према попису из 1712. Срби су чинили око 74% становништва.⁶ Попис је показао да у Лици и Крбави, у 35 насеља, од 26.503 становника, Срба је било 20.500.⁷ Велики број Срба насељен је и у Кордун, у Војнић и околину. На овај простор насељавани су Срби из Кладуше и Цазина.⁸

Као посљедица пораза у Бечком рату и великих територијалних губитака, међу становницима Босанског пашалука, нарочито муслиманима, завладали су страх и несигурност. Поред чињенице да су постали гранични пашалук Царства према Хабзбуршкој монархији и Млетачкој републици, становници пашалука су убрзо осјетили и практично шта то значи: постали су мета честих упада Аустријанаца са сјевера, а Млечана са југа. Поред проблема са упадима, борили су се са сиромаштвом и све чешћим појавама заразних болести.⁹

Османске власти су, знајући да се Хабзбуршка монархија неће зауставити на договореним границама, одмах по ратификацији мира почеле са утврђивањем постојеће границе, обнављајући старе и напуштене граничне градове и подижући нова утврђења око којих су ницала насеља.¹⁰ Крајем 1699. године босанском везиру Ћосе Халил-паши (1698–1702) стигло је наређење да у унутрашњости пашалука дозволи подизање нових насеља која би била настањена муслиманским досељеницима. Истовремено, стигло је и наређење којим се забрањује подизање нових насеља дуж Саве и Уне, јер је у супротности са одлукама Карловачког мира.¹¹

⁵ А. Ивић, *Миграције Срба...*, 155–156; М. Грбић, *Карловачко властичанство*, 94; Војин Дабић, *Војна Крајина. Карловачки генералат (1530–1746)* (Београд: Свети архијерејски Синод СПЦ, 2000), 57.

⁶ Karl Kaser i dr., *Popis Like i Krbave 1712. godine*, uredili Drago Rokсандић, Čedomir Višnjić (Zagreb: SPKD „Prosvjeta“, 2003), 20.

⁷ В. Дабић, *Војна Крајина...*, 125.

⁸ В. Гавриловић, „Миграциона кретања...“, 249; Radoslav Lopašić, *Oko Kupe i Korane: mjestopisne i povjestne crtice: sa dvadeset i tri slike i jednom zemljopisnom kartom* (Zagreb: Matiča hrvatska, 1895), 98, 266.

⁹ Adem Handžić, „Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša“, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, V (1955): 144.

¹⁰ Хамдија Крешевљаковић, „Капетаније и капетани у Босни и Херцеговини“, *Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине*, II (1950): 94.

¹¹ Бошко М. Бранковић, „Оснивање Петровца послје потписивања Карловачког мира 1699. године“, *Годишњак Друштва чланова Матице српске у Републици Српској*, 4–5 (2015): 98–99.

Нови аустријско-османски рат 1716–1718. године донио је и нову опасност по територију Босанског пашалука. Ток рата, који је једним дијелом вођен на простору Босанског пашалука, показао је да Монархија неће успјети дубоко да уђе у територију пашалука. Мировни преговори, одржани у Пожаревцу, показали су арогантност Монархије, која је жељела да присвоји више територије него што је војнички освојила.¹² Мировним уговором одлучено је да знатан број утврђења најсјевернијег дијела Босанског пашалука припадне Хабзбуршкој монархији: Бијељина, Брчко, Брод, Кобаш, (стари) Јасеновац, (стара) Дубица, Костајница, Нови Нови и Фурјан.¹³ Губитак нових територија у корист Монархије, и још веће збијање муслиманског становништва на преосталој територији Босанског пашалука, довели су до јачања раздора између домаће муслиманске аристократије, босанских намјесника које је поставио султан и муслимана досељених са изгубљених територија.¹⁴ Овај рат и мировне одлуке такође су праћени миграцијама српског народа са османске на аустријску страну, посебно у Банију. У великом броју српски народ се помјерио и из унутрашњости Босанског пашалука на територију босанског Поуња, које је припало Хабзбуршкој монархији.¹⁵ Поред миграција на територију Монархије, хришћанско становништво је у току ратних година прелазило и на територију Републике Светог Марка и Дубровачке републике. Према извјештају Себастијана Вендрамина, са османске на млетачку територију, у периоду од децембра 1714. до фебруара 1715. године, пребјегла су

¹² Представници Хабзбуршке монархије, генерал Дамијан Хуго фон Вирмонт и Михаел фон Талман, у почетку су тражили да Монархији припадну Београдски пашалук са Нишом и Видином, Босански пашалук и Мала Влашка. Бранко Бешлин, *Евгеније Савојски и његово доба* (Нови Сад: Матица српска, 2014), 517.

¹³ Enes Pelidija, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699–1718* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1989), 252; Боро Бронза, *Аустријска политика према простору Босне и Херцеговине 1699–1788* (Бања Лука: Филозофски факултет, 2012), 154–155; Boro Bronza, „Habsburška percepcija identiteta Bosne i Hercegovine 1683–1718“, u Zborniku: *Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju*, 2 (Sarajevo: Istorijski institut, 2011), 53; Hamdija Kreševljaković, *Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII 1737* (Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1936), 3.

¹⁴ А. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 144.

¹⁵ Војин Дабић, *Банска крајина 1688–1751* (Београд–Загреб: Историјски институт, Просвјета, 1984), 52–53; С. Гавриловић, „Миграције Срба...“, 208; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, 96.

10.632 хришћанина. По завршетку рата, било је случајева да су се избјегли хришћани враћали у Босански пашалук.¹⁶

Бојећи се рата са Монархијом, Османлије су у прољеће 1737. године почеле са јачањем граничних кула у Петровцу, Бихаћу и Ливну.¹⁷ Истовремено, Беч се трудио да добије што прецизније податке о приликама у Босанском пашалуку. Обавјештајне активности, које су постојале и раније, интензивирали су уочи предстојећег рата 1737. године.¹⁸ Посебно интересовање имали су за Бању Луку, занимајући се са које стране би имали највише успјеха приликом покушаја заузимања.

Два могућа правца напада ишла су преко територије капетаније Петровац. Прва опција био је продор из Лике, преко Бихаћа, Рипча, Бјелаја и Петровца, док је друга опција био продор од Костајнице преко Старог Мајдана и Дабра до Петровца и Кулен Вакуфа.¹⁹ У извјештају из априла 1737. године, Грга Бекарић посебно је нагласио да се на овом правцу кретања налазе довољне количине хране и воде за прелаз војске. Према извјештају Јосипа Милинковића у Петровцу је била смјештена кула.²⁰ Такође, обавјештајци су наглашавали да се испод вароши простире Бјелајско поље, на чијем крају се налази утврђење Бјелај.²¹ Аустријски конфиденти су у једном од посљедњих извјештаја, непосредно пред почетак рата, савјетовали аустријске војне кругове да главнина артиљерије иде из правца Лике, преко Бихаћа и Петровца према Бањој Луци, јер је тај пут сигурнији у случају невремена, у односу на дионицу од Градишке према Бањој Луци.²² Конфиденти су принцу Хилдбургхаузену (Joseph Friedrich von Sachsen-Hildburghausen) доставили информацију да се у тврђави Пе-

¹⁶ Enes Pelidija, „О миграционим кретањима становништва Босанског ејаleta у првим деценијама XVIII stoljeća“, у Zborniku: *Migracije i Bosna i Hercegovina* (Sarajevo: Institut za istoriju, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1990): 129–130.

¹⁷ Глигор Станојевић, „Млетачке и дубровачке вијести о аустријско-турским ратовима у XVIII вијеку“, *Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине*, XVII (1969): 212; Бошко М. Бранковић, *Петровац од 1700. до 1918. године* (Бања Лука: Завичајно удружење Петровац, Графид, 2016), 37.

¹⁸ Enes Pelidija, *Banjalučki boj iz 1737 – uzroci i posljedice* (Sarajevo: El-Kalem, 2003), 234.

¹⁹ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 217; Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 246.

²⁰ Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 248; Б. М. Бранковић, *Петровац...*, 37–38.

²¹ Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 246, 249; Б. М. Бранковић, *Петровац...*, 38.

²² Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 242–243.

тровац налази 150 чланова посаде и шест топова, у Бјелају 100 чланова посаде и пет топова, а у Кулен Вакуфу 20 чланова посаде и један топ.²³

Ни османска страна није сједила скрштених руку. Гранични капетани Босанског пашалука слали су извјештаје босанском везиру Али-паши Хеким-оглуу (1736–1740) (Некимоğlu Ali Paşa) у Травник, да се спрема напад са аустријске стране и да се окупља знатна војна сила на граници.²⁴ Након што је добио већи број ових извјештаја чији садржаји су се поклапали, Али-паша Хеким-оглу, у прољеће 1737. године, упутио је извјештај великом везиру Сејид Мехмед-паши Силахдару,²⁵ у којем га је информисао о ситуацији на граници и тражио смјернице како да поступи. Одговор који је стигао није задовољио Али-пашу. Велики везир му је наредио да се држи пасивно,²⁶ како не би дао повода аустријској страни да помисли да турска страна не поштује одредбе мира склопљеног у Пожаревцу 1718. године.²⁷ Међутим, без обзира на наређење великог везира, Али-паша, на основу извјештаја о припремама аустријске стране за напад на Босански пашалук,²⁸ 13. јуна сазива вијеће капетана и муслиманских првака у Травнику, које доноси одлуку да се припреми одбрана граница Босанског пашалу-

²³ Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 263; Б. М. Бранковић, *Петровац...*, 38.

²⁴ Milan Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, I dio (Zagreb: Fortuna, 2009), 123 (pretisak I izdanja).

²⁵ Сејид Мехмед-паша Силахдар био је образован човјек, али се није најбоље сналазио у војничким и државним пословима. Радмила Тричковић, *Београдски пашалук 1687–1739*, приредио Небојша Шулетић (Београд: Службени гласник, 2013), 391.

²⁶ Османско царство је, због сталних територијалних губитака у средњој Европи, након 1699. године одустало од вођења освајачке политике на овој страни, покушавајући да достигне културна и техничка достигнућа западноевропских држава. У историји Османског царства овај период се назива *Доба лала* (Lâle Devri), а карактерише га утицај Запада на развој османске умјетности, културе, архитектуре и технике, као и унутрашњи сукоби: „између оних који су слиједили помирљиву политику и група којима се ово ново стање није допадало“. Feridun Emecen, „Od osnivanja do Kućuk Kajnardže“, u: *Historija Osmanske države*, priredio Ekmeleddin Ihsanoglu (Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, Centar za istraživanje islamske historije, umjetnosti i kulture u Istanbulu, 2004), 70.

²⁷ Одговор је улиједио након што је велики везир Мехмед-паша од аустријских дипломатских представника у Цариграду добио увјеравања да кретања аустријских трупа на граници са Босанским пашалуком нису уперена против граница Османског царства. А. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 152.

²⁸ Хабзбуршка монархија константно је концентрисала своје војне трупе на јужној граници, тј. граници према Османском царству од маја 1737. године. Дејан Микавица и др., *Срби у Хабзбуршкој монархији 1526–1918*, књ. 1 (Нови Сад: Прометеј, РТВ, 2016), 204.

ка.²⁹ Али-паша је након састанка вијећа издао наређење у којем је стајало да у случају напада Монархије: „свак има устат на оружје и кадије, имами, спахије тко год море сабљу пасат, ако би тко остао, да се има обисит о вратих своје куће“.³⁰ По издавању наређења, почеле су припреме за одбрану пашалука. Гранични капетани су почели да прате кретање аустријске стране, те да контролишу кретање становништва, посебно хришћана. У Бањој Луци је, по наређењу Али-паше, реактивиран рад творнице за израду топовске ђулади, која је била угашена крајем XVII вијека.³¹

Након састанка у Травнику, и Порта је постала свјесна тога да је рат са Монархијом неминовност. Стога је Али-паши Хеким-оглуу упутила инструкције у којима му је, поред наређења да организује одбрану пашалука, саопштено: „и да све аспекте управе чврсто држи у својим рукама“, као и: „да не може брзо рачунати на помоћне трупе“.³² Након спроведене мобилизације, Али-паша је главнину војске почео концентрисати у околини Травника.

²⁹ Подршку Али-паши, према запису Новљанина, присутни су исказали ријечима: „Пресвијетли пашо, ти разни покрети непријатеља и њихове изјаве да они тобоже чувају своје границе су варка. Начин на који се покрећу и поступају примјер је који се до данас није срео, па је сасвим јасно да иду с циљем да нападну нашу домовину. Петровдан који су споменули, то је за њих дан који убрајају у значајне и сретне. Увијек на тај дан почињу неки нови посао. Јасно је да ће кренути са својих одредишта на којима се сада налазе на дан који је наведен и ношен злом намјером, почеће да се мјестимично устремљују и да нападају исламске земље. Стога, ни ми се не можемо оглушити о варке и игре непријатеља него морамо отворити четвере очи, извршити припреме и спремно их дочекати. Ако непријатељ почне нападати и ми требамо бити спремни. Имајући повјерења у помоћ милостивог Бога и у Његово упориште и вјерујући у добре муџизе нашег Посланика, одакле год да дође непријатељ Царства и вјере да га пресретнемо. Вјерујући да ће их Бог смести, требамо учинити онолико колико можемо, њихове проклете скупине требамо одмах напасти чиста срца и савјести. Ово је мишљење и одлука свих нас и то нам је стварна намјера.“ Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović, *Odbrana Bosne 1736–1739 (dvije bosanske kronike)*, превели и приредили: Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović (Zenica: Islamska pedagoška akademija, 1994), 22–23.

³⁰ Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, priredio Ignacije Gavran (Sarajevo: Veselin Masleša, 1981), 174; Bono Beniћ, *Ljetopis sutješkog samostana*, priredio Ignacije Gavran (Sarajevo: Veselin Masleša, 1979), 121; M. Prelog, *Povijest Bosne...*, 123; A. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 153; H. Kreševljaković, *Bitka...*, 5.

³¹ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 227; Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 229–230.

³² Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 227.

Принц Хилдбургхаузен био је постављен за команданта напада на Босански пашалук,³³ односно био је постављен на чело десног крила³⁴ аустријске војске.³⁵ Формално, Монархија је објавила рат Османском царству 14. јула 1737. године. Објава је предата команданту нишке тврђаве Јахја-паши.³⁶

Напад на Босански пашалук кренуо је из четири правца. Са сјеверозапада трупе је предводио хрватски бан Јосип Естерхази, са запада пуковник Фрањо Раунах, на истоку, према Љешници, војску је предводио пуковник Паул Валвезор, док је централним трупама командовао принц Хилдбургхаузен.³⁷ Главни циљ принца Хилдбургхаузена био је освајање Бање Луке. Прве нападе су извеле трупе са лијевог и десног крила.

Прије почетка војног напада принц Хилбургхаузен је упутио проглас цара Карла VI становништву Босанског пашалука: „Ми Карла шести по божиои милости одабрани римски цесар свагда узвишени, каконо Немачке, Шпанске, обадвиу Сицилијах, Магјарске, Пемске, Далматинске, Хорвацке и Словинске земле крал, велики херцег аустриански, х(е)рцег бургунски, штаерски, каринтски, крански и биртенберски, властелин Хабспурга, Фландрије, Тирола и Гориције знано и очитно чинимо совим писмом свакоме, кога се дотиче и кога би се дотакнут могло. Будући ради узроков из книгах, коие јест по нашои заповеди совета нашег двора воиничког старешина и властелин именован Кенигзек, великоме везиру писао, свему свиету доста знано, по коих наи иастнеше наи мочнеше московске царице и владарице каконо вирни завезник и уговорник у рат и бои, кои међу истом царицом и Турчином учинен иест, пристати потребно морамо

³³ Хилдбургхаузенова војска била је састављена из 41 ескадрона коњице, 13 батаљона пјешака, 12 компанија гренадира и 6.660 хрватских граничара. Н. Креševljaković, *Bitka...*, 7.

³⁴ Лијево крило, под командом генерала Георга Оливија фон Валиса, нападало је из Трансилваније према Влашкој и Молдавији, док је главнином војске, која је имала задатак да продире кроз јужну Србију и освоји Ниш и Видин, командовао Франц Штефан, лоренски војвода. Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 218–219.

³⁵ За врховног команданта именован је фелдмаршал гроф Секендорф, који је главнину војске повео на фронт у Србији. А. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 153; Н. Креševljaković, *Bitka...*, 5.

³⁶ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 223.

³⁷ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 228; А. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 154.

и заради тога из оног коие се крстианског принципа пристоји милосерђа перву бригу нашу имати судилисмо, да будући присиловани јарам фатамо и дижемо, не само народу и вилаету доклам докучи (колико јест могуће) тежак и досадлив, него да и керстианом и ришчианом под тешким јармом турским так давно плачућим и на нашу помоћ гледајућим сричан и угодан буде. Ради тога одлучисмо све и сваког до кога кние ове очитне, нашом властитном руком подписате пак цесарским, кралевским и великох(е) рцешким печатом нашим потврђене или по истих од једнога војске наше поглавара и заповидника буди диачким или коим год другим језиком подписатих приличних кние од милосерђа нашега на гори цилајучу сврху мислих наших становите учинити. Оне дакле кои у државах и вилаетих турског владаина стоие, з овима нашим книегама милосердно позивамо, да приближавајући се војска наша добровољно владаину нашему поклоне се: темелито верујући, да ако тако учине војска наша сваки добар ред држати и сваки у дому своме под бременом веома лагахним тере колико се чини, ти могло буде подаинем профунта (хр)ане равно тако како у помира само нека с миром буде и з неприателом нашим било скровито било очито никаква договора не чинити сегуран и миран буде, разлог ништа не маине међу к(е)рстианом и ристианом има кои у државах оних стоие потреба иест, и узроци воинички собом доносе оним пак то иест керстианом и ристианом, з оним начином како прије рекосмо, не само обрамбу и милост нашу даиемо, него иоштер свакоме, у своме закону како он собом доноси стаиати и творит слободу даиемо и ако би кои сами себе од иарма турскога под коим су досада тужили и плакали ослободили тере се војски нашои придружили, таквим зв(е)рху свега особиту милост и привилегиа дати приправни смо, дапаче у напредак учинити обечајемо, оним пако то иест Турком, буду и они, акосе како иест мирни покажу и добровољно се придаду, слободни и од сваке јагме добара нихових прости и слободно им буде по воли нихови з приличним добарах или д(е)ржавах нихових вредности з новци надомиреинем куд нима драго одити али кади стаиати желиу. Залог да обечаина своиа самоволног придаина испунити и темелито обдржати хоте, ако желиу обрамбе наше дионици бити, али закон вире

своје места имати неможе и ова иест темелита и милостива волиа и памет наша. За коим свем векшега поверуваина властитом руком ове подписате книге з цесарским кралевским и велико хрцешким печатом нашим потврдити заповидисмо које су дате и писате у граду нашему Лаксенбургу на 15. јуна 1737. годишта, кралевствах наших римског 26. шпанског 34. мађарског и пемског 27. лета. Карла.³⁸

Аустријски напад почео је 12. јула 1737. године код Доброг Села. Нападом је командовао карловачки командант пуковник Раунах. Пуковник Раунах је имао наређење да заузме Кулен Вакуф и утврђена мјеста у околини, а након заузимања да ступи у везу са трупама које је предводио принц Хилдбургхаузен.³⁹ Стару Островицу,⁴⁰ која се прва нашла на удару око 4.000 аустријских војника, бранило је око 300 турских војника, под командом Махмуд-бега Куленовића.⁴¹ Браниоци⁴² су већ после првог напада затражили помоћ босанског паше, Али-паше, који је у помоћ послао трупе прикупљене у Језеру, Травнику и Прусцу,⁴³ под командом Ђехаја чауша Али-бега Османпаше и бившег зворничког капетана Мехмед-бега Фидахића. Истовремено, на Бјелајском пољу су прикупљене трупе из Бишаћа и Новог, које су чекале долазак Али-бегових трупа. Правац кретања ових трупа преко Бјелајског поља ка Старој Островици изабран је како би

³⁸ Bogoslav Babić, „Proglas cara Karla III. (VI.) na bosansko pučanstvo 1737“, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, II (1900): 250–251.

³⁹ A. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 154.

⁴⁰ Стара Островица се налазила на истоименом брежуљку, уз лијеву обалу ријеке Уне, изнад Кулен Вакуфа (Džisri-Kebir). Град се састојао из четири куле и двије табије. Главни улаз је био на јужној, а помоћни на сјеверној страни града. Градом је командовао капетан Старе Островице. Hamdija Kreševljaković, „Stari bosanski gradovi“, *Naše starine. Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, I (1953): 29–30.

⁴¹ H. Kreševljaković, *Bitka...*, 6.

⁴² У одбрани Старе Островице, поред војничке посаде, учествовале су жене, старци и дјеца. Млађе жене су директно учествовале у сукобу, под оружјем, обучене у мушке униформе, дјеца су помагала у опслуживању топовским ђуладима, труднице су његовале рањенике, док су старци носили воду војницима у првим редовима одбране или рањеницима. Радмила Тричковић, *Београдски пашалук...*, 398–399; O. Novljanin, A. Hadžinesimović, *Odbrana Bosne...*, 28–29.

⁴³ Прусац = Akhisar (турски назив) = Биоград (негдје Castel bianco). H. Kreševljaković, „Stari bosanski gradovi“, 23.

се онемогућило повлачење аустријских трупа у правцу Хрватске.⁴⁴ У исто вријеме, пуковник Раунах је, након извјештаја да се турске помоћне трупе крећу ка Бужиму и Цетину, интензивирао нападе на Хавалу,⁴⁵ сматрајући да ће карловачки генерал Фрањо Штубенберг и хрватски бан Естерхази извршити добијена наређења,⁴⁶ тј. да ће се спојити код мјеста Штурлић.⁴⁷

Бјелајско поље било је поприште борбе османских и аустријских трупа 22. јула 1737. године.⁴⁸ У почетном одмјеравању снага сукобљене стране су биле изједначене, али, како је вријеме одмицало, османске трупе су добијале предност. У току борбе аустријска војска је изгубила 603 војника, осам официра (међу којима и пуковника Раунаха), док су један официр (гроф Серенс)⁴⁹ и 24 војника заробљени. Осим људских, војска Монархије имала је и материјалне губитке. Османска војска изгубила је око 1.000 војника, међу којима је било и истакнутих личности,⁵⁰ а најзначајнији је био командант одбране Али-бег Османпашић.⁵¹

Напад на Стару Островицу, као и напад на истоку, на Љешницу,⁵² а потом и на Зворник, гдје су аустријске трупе прошле слично као и на Бјелајском пољу, имали су задатак да одвуку пажњу од кретања главнине војске, која је, под командом принца Хилдбургхаузена, прешла Саву и кретала се ка Бањој Луци. У штабу принца Хилдбургхаузена били су генерали: Ромер, Муфлинг и Суков. Први сукоб аустријских и турских трупа на том путу десио се код села Јурковићи, 21. јула, гдје су аустријску претходницу

⁴⁴ Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 307–308.

⁴⁵ Хавала се налазила на десној обали Уне, изнад Кулен Вакуфа, насупрот Старе Островице. Н. Kreševljaković, „Stari bosanski gradovi“, 30.

⁴⁶ А. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 154.

⁴⁷ Генерал Стубенберг имао је наређење да нападне Штурлић и Тржац, те да се састане са баном Естерхазијем, који је од Јасеновца, долином Уне, требало да стигне до Новог, а одатле до Штурлића (код Цазина), одакле би кренуо ка Бихаћу и турску војну посаду у овом мјесту држао даље од главне аустријске војске која се кретала ка Бањој Луци. Извршењем ових наређења, сјеверни дио Турске Хрватске био би окупиран, а тврђава Нови опкољена. А. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 154.

⁴⁸ Бошко М. Бранковић, „Капетанија Петровац у аустријско-турским ратовима у 18. вијеку“, *Српске студије*, 7 (2016): 137.

⁴⁹ Н. Kreševljaković, *Bitka...*, 6; В. Benić, *Ljetopis...*, 122; Н. Lašvanin, *Ljetopis*, 175.

⁵⁰ Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 309–310; Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: Svjetlost, 1980), 189; Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 229–230.

⁵¹ Н. Lašvanin, *Ljetopis*, 175; Milan Prelog, *Povijest Bosne...*, 124.

⁵² Аустријанци су 12. јула поразили турске трупе у Љешници, освојили су је и попалили.

напале турске трупе под командом замјеника бањолучког капетана Салих-аге. Турци су потучени, а међу страдалима били су и генерал Муфлинг на аустријској страни,⁵³ а на турској Салих-ага.⁵⁴

Аустријске трупе стигле су 24. јула под бањолучку тврђаву,⁵⁵ а први артиљеријски напад изведен је 27. јула.⁵⁶ Како је одбрана тврђаве⁵⁷ одбијала да се преда,⁵⁸ артиљеријски напади били су јачи, нарочито од 30. јула.⁵⁹ Колико је принц Хилдбургхаузен био убијеђен у надмоћ својих снага говоре и подаци о лошој процјени приликом добијања информација да османска војска са југа стиже у помоћ браниоцима тврђаве.⁶⁰ Озбиљност ситуације схватио је тек 4. августа ујутро, по пријему информације да је босански паша Хеким-оглу, у ноћи између 3. и 4. августа, успио са југа да дође до Бање Луке, и да са брда гледа његове трупе у равници.⁶¹

⁵³ У командном ланцу замијенио га је генерал Голди.

⁵⁴ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 230; А. Handžić, „Bosanski namjesnik...“, 156; Н. Kreševljaković, *Bitka...*, 8.

⁵⁵ Како би ефикасније бранили тврђаву, команданти одбране града, прије доласка аустријских трупа, срушили су велики број кућа у околини града (неки извори наводе број од око 5.000), те издали наређење да се приградско становништво повуче унутар зидина тврђаве. Ђорђе Микић, *Бања Лука на Крајини хвала* (Бања Лука: Историјски институт, 1995), 80.

⁵⁶ Бања Лука је претходне 1736. године претрпјела двије велике несреће. Прва су велике поплаве у јесен, а друга куга, коју су донијели војници, повратници из рата који су Османлије водиле са Персијом. Ова куга додатно је потресла Бању Луку, која се још опорављала од куге из 1732. године, од које је умрло око 7.000 људи. Ahmet Karabegović, *Banjaluka kroz istoriju i legendu*, priredio Dušan Popović (Banjaluka: Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, 2016), 43; *Banja Luka u putopisima i zapisima*, priredio Mato Džaja (Banja Luka: Glas, 1962), 7.

⁵⁷ Тврђава је са југа и са запада била окружена ријекама Црквина и Врбас. Вањска страна тврђаве била је заштићена зидом висине од шест до осам метара и дебљине два метра, док је са десном обалом Врбаса била повезана само једним дрвеним мостом. *Banja Luka u putopisima i zapisima*, 8.

⁵⁸ На Хилдбургхаузенев позив да предају тврђаву посада је одговорила топовском ватром. Joseph von Hammer, *Historija turskog (osmanskog) carstva*, knj. 3 (Zagreb, 1979), 166; Н. Kreševljaković, *Bitka...*, 10; *Banja Luka u putopisima i zapisima*, 8.

⁵⁹ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 231.

⁶⁰ Према почетном кретању османске војске могло се закључити како ће Али-паша ићи главним путем од Подрашнице ка Бањој Луци. Међутим, то је била тактичка варка. Босански намјесник се одлучио за споредни пут, којим је неопажено дошао до села Босићи и Крмине, гдје је прешао на десну обалу ријеке Врбас. Н. Lašvanin, *Ljetopis*, 175; Е. Pelidija, *Banjalučki boj...*, 346–347; В. Beniћ, *Ljetopis...*, 122.

⁶¹ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 231–232.

Први турски напад кренуо је 4. августа.⁶² Распоред аустријских трупа на лијевој и десној обали Врбаса умногоме је олакшао посао Али-пашиним трупама.⁶³ Током наредне ноћи, дошло је до повлачења дезоријентисаних аустријских трупа према сјеверу,⁶⁴ које су се потом организовале и сутрадан успјеле да одбију турску потјеру код Клашница.⁶⁵ Одатле креће постепено повлачење Хилдбургхаузена и његових трупа према Градишци, коју је напустио 20. августа, повукавши се у Војну крајину.⁶⁶

О учешћу Срба у овој бици постоје спорадични и различити извјештаји. Владимир Ћоровић пише да је османској побједи значајан допринос дао један Србин, који је босанском валији давао инструкције.⁶⁷ Ово би се могло узети за тачно, јер „Влаха“ као помагача спомињу Боно Бенић и Никола Лашванин у својим љетописима. Бенић пише: „Кад паша дојде с војском у Јајце, ал’ му Турци воде, ухвативши под Островицом у боју, грофа Серени и два капетана с њиме. Ал’ Турци /бијаху/ јур разбили ону војску нимачку која је била дошла на Островицу. Из Јајца паша оде на Под/х/расницу, гди стаја дана петнаест, докле годи се сва босанска сила не саста. А Нијемци би/ја/ху Бању Луку с дви стране. И мислећи Турци с које ће стране уд/а/рити на Нијемца, ево им Влах, старовирац, даје начин и каже пут. И сви Турци послушаше проклетога Влаха и одонле, све стрампутице, отиђе војска турска. И нигди паша не даде својој војсци ватре наложити да их Нијемци не потпазе.“⁶⁸ Код Лашванина налазимо потврду у дијелу текста гдје каже: „Из Јајца оде паша с војском на Подражницу, гди стаја петнајест дана, док се сврви војска са свију страна. А Нимци бију Бању Луку с дви стране: с ону /страну/ Врбаса /гди/ бијаше велики табор, а с

⁶² N. Lašvanin, *Ljetopis*, 175; H. Kreševljaković, *Bitka...*, 13.

⁶³ Хамдија Крешевљаковић сматра да је војска Али-паше Хеким-оглуа могла бројати око 15.000 војника. H. Kreševljaković, *Bitka...*, 13.

⁶⁴ Претходне борбе су оставиле трага на изгледу града. Aleksandar Aco Ravlić, *Banjaluka – napori i radosti* (Banjaluka: Istorijski institut, 1985), 259.

⁶⁵ Поред ратне пустоши и разореног града, аустријска војска је становништву Бање Луке оставила и клице чуме. Богумил Храбак, „Кужне редње у Босни и Херцеговини 1463–1800“, *Историјски зборник*, 2 (1981): 28.

⁶⁶ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 232–233; H. Kreševljaković, *Bitka...*, 14–15.

⁶⁷ Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, књ. 2 (Бања Лука: Глас српски – Beograd: Ars Libri, 1997), 433.

⁶⁸ B. Beniћ, *Ljetopis...*, 122.

ову, то јест од Босне, бијаше неколико врсних ређимената, два аван топа, иза шта у град међу бумбе и три шибице. И ту бијаше справе војничке и хране доста. Међуто Турци, мислећи – с коју ће страну на њих ударити, а дојде им један старовирац и рече: 'ако их не добијете с ову страну, с ону нигда /нећете/, зашто их је много а пак се /морате/ бојати лагума'. – Удиљ га Турци послушав, појдоше и придосе рику Врбас – коњици на коњи, а пишћем учинише мост од ужã и од конопаца. И тако, од Подражнице до Бање Луке, нигди турска војска не иде путем него све шумом, нит паша даде обноћ ватре наложити, да их каури не подпазе.⁶⁹

Глигор Станојевић налази да је у војсци Али-паше Хеким-оглуа учествовао и сарајевски митрополит са титулом сердар-ага,⁷⁰ не наводећи његово име. Станојевић се позива на извјештај генералног млетачког провидура, у којем се каже да је валија митрополиту дао титулу сердар-аге: „са политичким циљем да таквим примјером привуче на своју страну, за ратне потребе, са што мање отпора такође и своје православне поданике“.⁷¹

Мањи оружани сукоби, у виду герилског рата, настављени су и следеће године.⁷² У пограничним сукобима Аустријанци су повремено прелазили на простор Босанске Крајине, нарочито према Ливну, Унцу и Кулен Вакуфу.⁷³ Ови упади нису остали без турског одговора. Док је Али-паша Хеким-оглу био заузет борбама око Београда 1739. године, Махмуд-паша Алипашић окупио је на Бјелајском пољу трупе сачињене од Травничана, Јајчана, Бањолучана и Козарчана, одакле је кретао нападе на Лику и Удбину, све до Котара.⁷⁴ Чести погранични сукоби, посебно пљачке, натјерале

⁶⁹ N. Lašvanin, *Ljetopis*, 175.

⁷⁰ Мелентије (Милинковић, Милековић, Умиљеновић) био је митрополит од 1713. до 1740. године (негдје се помиње да је био митрополит од 1714. до 1741. године). Р. Самарџић, „Срби у...“; 28; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, књ. 1 (Београд: ЈРЈ, 2002), 359.

⁷¹ Г. Станојевић, „Млетачке и дубровачке...“; 215.

⁷² Када је ријеч о аустријско-турској граници у Босни. Ђ. Микић, *Бања Лука...*, 80.

⁷³ Ђ. Микић, *Бања Лука...*, 80.

⁷⁴ Vedad Bišćević, *Bosanski namjesnici osmanskog doba (1463–1878)* (Sarajevo: Connectum, 2006, 251); Safvet Bašagić-Redžepašić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (Od g. 1463–1850)* (Sarajevo: Bosanska pošta, 1900), 101.

су многе хришћанске породице да затраже дозволу за прелазак са турске на аустријску или млетачку страну. Посебно погођено пљачком, становништво Граховског поља тражило је дозволу млетачких власти да се насели на њиховој територији у Далмацији. Међутим, генерални провидур Долфин је одбио ове молбе сматрајући како православно становништво жели привремено, док траје рат, да се насели на млетачкој територији, а по завршетку сукоба да се врати на своја кућишта, на турској страни. Посебно оштро наређење против избјеглица стигло је Долфину из Венеције, у којем је стајало да се кривцима спале куће, а избјеглице да се протјерају натраг у Босну, на турску страну.⁷⁵

Овај рат (1737–1739) показао је да Хабзбуршка монархија није имала спремног војног стратега који би адекватно замијенио Евгенија Савојског (1663–1736),⁷⁶ што је довело до великог пораза у рату и закључивања Београдског мира 1739. године, који је представљао понижење за Монархију, а чијим одлукама је морала Османском царству⁷⁷ да врати највећи дио територије добијене Пожаревачким миром 1718. године.⁷⁸ Османском царству је, када се радило о граници Босанског пашалука, враћен појас јужно од ријека Уне и Саве, односно градови од Бијељине до Дубице, осим мјеста Фурјан на сјеверозападу пашалука, Новог Новог и тврђаве Зрињски окружене Зрињским пољем.⁷⁹ Враћање босанског Поуња Османском царству био је знак да Срби који су населили овај простор у току рата 1716–1718. године крену у нову сеобу, у највећем броју на простор Баније, насељавајући се око Војнића, Утиња и Глине.⁸⁰

⁷⁵ Г. Станојевић, „Млетачке и дубровачке...“, 216.

⁷⁶ Б. Бешлин, *Евгеније Савојски...*, 519.

⁷⁷ Београдски мир за Османско царство био је један од најславнијих, а за Хабзбуршку монархију био је неповољан као што је за Русију био Мир на Пруту из 1711. године, када је Петар Велики, послје пораза код Станилештија, потписао мир чијим одлукама је Османском царству морао да преда Азов и сруши три тврђаве у Украјини. Б. Бешлин, *Евгеније Савојски...*, 471–472; J. von Hammer, *Historija turskog...*, 179.

⁷⁸ Б. Бешлин, *Евгеније Савојски...*, 519.

⁷⁹ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 253–254; Х. Крешевљаковић, „Капетаније и капетани...“, 94; Leften Stavrijanos, *Balkan posle 1453. godine* (Beograd: Equilibrium, 2005), 176–177; Drago Roksandić, „Posavska krajina/granica od 1718. do 1739. godine“, *Ekonomika i ekohistorija*, vol. III, br. 3 (2007): 67.

⁸⁰ С. Гавриловић, „Миграције Срба...“, 208; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, 96.

Хабзбуршка монархија, након Београдског мира, Османском царству није прилазила са позиције надмоћности већ је водила политику очувања постојећег стања.⁸¹ Османско царство је, након закључивања мира, живјело у миру са Русијом (до 1768. године) и Хабзбуршком монархијом (до 1788. године), у првом реду јер су ове силе биле заокупљене ратом за аустријско наслеђе (1740–1748) и Седмогодишњим ратом (1756–1763).⁸² Тако су се Османлије могле окренути унутрашњим проблемима Царства, свјесни да немају моћ да искористе сукобе европских сила и поврате територије сјеверно од Дунава. Истовремено, период после 1739. године представља покушај војног и дипломатског управљања Османског царства.⁸³

Након завршетка рата, хришћани су и даље били изложени зулумима ага и бегова у Босанском пашалуку. Иако је босански паша забранио да се од хришћана, осим харача и законом прописаних обавеза, други порез убире, то ништа није значило разузданим агама и јањичарима,⁸⁴ што је навело хришћане, у првом реду православне, да се из Босанске Крајине исељавају у Монархију, на простор Хрватске.⁸⁵ Посебно насилни према хришћанима били су муслимани досељени из Угарске, Славоније и Далмације. Протјерани са својих посједа, уз материјалне и физичке жртве, сматрали су да имају право материјалне губитке да намире на рачун хришћана у Босанском пашалуку, у првом реду православних Срба, и стога су према њима поступали без много обзира. Истовремено, централна власт није била у стању да се обрачуна са овом појавом.⁸⁶

⁸¹ Б. Бронза, *Аустријска политика...*, 255.

⁸² *Историја Османског царства*, приредио Робер Мантран (Београд: СЛЮ, 2002), 322–323; L. Stavrijanos, *Balkan posle...*, 177.

⁸³ *Историја Османског царства*, 323.

⁸⁴ Након пораза код Бање Луке, свијест муслиманских феудалаца била је усмјерена ка јачању домаћих муслиманских кругова у пашалуку, у односу на централну власт, а као посљедица јавља се постепено изграђивање њихове стварне власти, која се одупирала покушајима централне власти да промијени (умањи) њихове привилегије.

⁸⁵ Славко Гавриловић, „Ка српској револуцији“, у: *Историја српског народа*, IV–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 355.

⁸⁶ Владимир Ћоровић, „Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости (до 1875. године)“, у: *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење* (Сарајево: Обласни одбор народне одбране, 1929), 23.

Један од основних проблема који је хришћане, нарочито оне у пограничним крајевима Босанског пашалука, тјерао на исељавање преко границе, јесте систем повећања постојећих и увођења нових пореских оптерећења. Такође, велики проблем је био и претварање у току рата напуштене земље у чифлуке,⁸⁷ која је у том статусу остајала без обзира на то што се одбјегло становништво знало вратити након завршетка рата.⁸⁸ У том времену, игуман манастира Рмањ Мелентије Вуко(је)вић је сарађивао са далматинским епископом Симеоном Кончаревићем⁸⁹ на агитацији међу Србима из Грахова, Трубара и Бјелајског поља са циљем да се иселе у Русију.⁹⁰ Међутим, до већих миграција Срба из Босанске Крајине на аустријску територију дошло је тек у току и непосредно последице последњег аустријско-турског рата 1788–1791. године,⁹¹ што је, надовезујући се на претходне миграције, допринијело значајној промјени етничког распореда у Босанском пашалуку.⁹² Поред миграција становништва које се исељавало из Босанског пашалука, постојале су и унутрашње миграције, тј. пресељавање хришћанског становништва из Црне Горе, источне Херцеговине и Далмације у источну и централну Босну, простор који је остајао празан због исељавања становништва и напуштања пашалука.⁹³

Чињеница је да Хабзбуршка монархија своју политику према Босанском пашалуку није базирала на интересима потчињеног хришћанског ста-

⁸⁷ Напуштена земља централна власт је најчешће додјеливала као чифлук неферима који су служили у оближњим утврђењима, или су је крупне спахије и високи војно-управни службеници претварали у своје чифлуке. Avdo Sućeska, „Uticaj migracionih kretanja na oblikovanje agrarnih odnosa u BiH u periodu osmanske vladavine“, u Zborniku: *Migracije i Bosna i Hercegovina* (Sarajevo: Institut za istoriju, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1990), 113.

⁸⁸ A. Sućeska, „Uticaj migracionih kretanja...“, 114.

⁸⁹ Епископ Симеон је заједно са својим сином Игњатијем Кончаревићем боравио у Русији од 1758. до 1761. године, са циљем да наговори руску царицу да се заузме за побољшање положаја Срба у Далмацији. Радован Пилиповић, *Манастир Рмањ* (Бања Лука – Босански Петровац: Епархија бихаћко-петровачка, 2008), 49.

⁹⁰ Р. Пилиповић, *Манастир Рмањ*, 49; Б. М. Бранковић, „Капетанија Петровац...“, 138.

⁹¹ С. Гавриловић, „Миграције Срба...“, 209.

⁹² О размјерама миграција свједочи и податак да су хабзбуршке власти од пребјеглих Срба формирале 38 села: у Цетинском и Дрежничком округу по шест, у Оточкој регименти седам и у Личкој 19 села. М. Грбић, *Карловачко властичанство*, 107, 112; С. Гавриловић, „Миграције Срба...“, 210.

⁹³ A. Sućeska, „Uticaj migracionih kretanja...“, 114.

новништва, у првом реду православног, већ на властитим освајачким интересима те стога исељавање на њену територију није могло бити рјешење него само прихватање нове феудалне зависности. Након Београдског мира и поновног повлачења границе на ријеку Саву, Монархија није лимитирала трговину, али се почело са утврђивањем границе, што је рађено преко леђа локалног становништва: „Умјесто да што је могуће више профитирају од развитка тржишта и пословања и 'на мало' и 'на велико', потоњи су били осуђени сервисирати функционирање истог тог тржишта, дакако не превиђајући своје најважније, војне, ратничке дужности.“⁹⁴ Поред војних обавеза према новом господару, Срби крајишници, у првом реду они уз ријеку Саву, били су осуђени и на ђудљивост саме ријеке. Крајишници су, поред изградње чардака, утврђења и паланки, морали обрађивати земљу, тј. морали су спровести аграрно култивисање насељеног простора.⁹⁵

Објављени извори

- 1) *Banja Luka u putopisima i zapisima*, priredio Mato Džaja (Banja Luka: Glas, 1962).
- 2) Babić, Bogoslav, „Proglas cara Karla III. (VI.) na bosansko pučanstvo 1737“, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, II (1900): 250–252.
- 3) Benić, Bono, *Ljetopis sutješkog samostana*, priredio Ignacije Gavran (Sarajevo: Veselin Masleša, 1979).
- 4) Kaser, Karl i dr., *Popis Like i Krbave 1712. godine*, uredili Drago Roksandić, Čedomir Višnjić (Zagreb: SPKD „Prosvjeta“, 2003).
- 5) Lašvanin, Nikola, *Ljetopis*, priredio Ignacije Gavran (Sarajevo: Veselin Masleša, 1981).
- 6) Novljanin, Omer, Hadžinesimović, Ahmed, *Odbrana Bosne 1736–1739 (dvije bosanske kronike)*, preveli i priredili: Fehim Nametak, Lamija Hadžiosmanović (Zenica: Islamska pedagoška akademija, 1994).

⁹⁴ D. Roksandić, „Posavska krajina...“, 67.

⁹⁵ Исто, 70.

Литература

- 1) Vašagić-Redžepašić, Safvet, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (Od g. 1463–1850)* (Sarajevo: Bosanska pošta, 1900).
- 2) Бешлин, Бранко, *Евгеније Савојски и његово доба* (Нови Сад: Матица српска, 2014).
- 3) Viščević, Vedad, *Bosanski namjesnici osmanskog doba (1463–1878)* (Sarajevo: Connectum, 2006).
- 4) Бранковић, Бошко М., „Оснивање Петровца после потписивања Карловачког мира 1699. године“, *Годишњак Друштва чланова Матице српске у Републици Српској*, 4–5 (2015): 97–101.
- 5) Бранковић, Бошко М., *Петровац од 1700. до 1918. године* (Бања Лука: Завичајно удружење Петровац, Графид, 2016).
- 6) Бранковић, Бошко М., „Капетанија Петровац у аустријско-турским ратовима у 18. вијеку“, *Српске студије*, 7 (2016): 133–144.
- 7) Bronza, Boro, „Nabzburška percepcija identiteta Bosne i Hercegovine 1683–1718“, у *Zborniku: Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju*, 2 (Sarajevo: Istorijski institut, 2011), 39–55.
- 8) Бронза, Боро, *Аустријска политика према простору Босне и Херцеговине 1699–1788* (Бања Лука: Филозофски факултет, 2012).
- 9) Веселиновић, Рајко Л., „Срби у Великом рату 1683–1699“, у: *Историја српског народа*, III–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 491–529.
- 10) Гавриловић, Владан, „Миграциона кретања српског народа у Босни у време Великог бечког рата“, *Истраживања*, 23 (2012): 247–257.
- 11) Гавриловић, Славко, „Ка српској револуцији“, у: *Историја српског народа*, IV–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 351–431.
- 12) Гавриловић, Славко, „Миграције Срба из Босанског пашалука у Горњу Крајину (од друге половине XV до краја XVIII века)“, у *Зборнику: Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена* (Београд: Историјски институт САНУ, 1995), 201–212.
- 13) Грбић, Манојло, *Карловачко владичанство*, књ. 1 (Топуско: Сава Мркаљ, 1990) (репринт).
- 14) Дабић, Војин, *Банска крајина 1688–1751* (Београд–Загреб: Историјски институт, Просвјета, 1984).

- 15) Дабић, Војин, *Војна Крајина. Карловачки генералат (1530–1746)* (Београд: Свети архијерејски Синод СПЦ, 2000).
- 16) Емесен, Feridun, „Od osnivanja do Kućuk Kajnardže“, u: *Historija Osmanske države*, priredio Ekmeleddin Ihsanoglu (Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, Centar za istraživanje islamske historije, umjetnosti i kulture u Istanbulu, 2004), 5–76.
- 17) Ивић, Алекса, *Миграције Срба у Хрватску током 16, 17. и 18. столећа* (Суботица: Градска штампарија, 1926).
- 18) *Историја Османског царства*, приредио Робер Мантран (Београд: СЛЮ, 2002).
- 19) Karabegović, Ahmet, *Banjaluka kroz istoriju i legendu*, priredio Dušan Popović (Banjaluka: Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, 2016).
- 20) Kovačević, Ešref, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira* (Sarajevo: Svjetlost, 1973).
- 21) Kreševljaković, Hamdija, *Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII 1737* (Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1936).
- 22) Крешевљаковић, Хамдија, „Капетаније и капетани у Босни и Херцеговини“, *Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине*, II (1950): 89–141.
- 23) Kreševljaković, Hamdija, „Stari bosanski gradovi“, *Naše starine. Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, I (1953): 7–45.
- 24) Kreševljaković, Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: Svjetlost, 1980).
- 25) Lopašić, Radoslav, *Okolo Kupe i Korane: mjestopisne i povjestne crtice: sa dvadeset i tri slike i jednom zemljopisnom kartom* (Zagreb: Matica hrvatska, 1895).
- 26) Микавица, Дејан и др., *Срби у Хабзбуршкој монархији 1526–1918*, књ. 1 (Нови Сад: Прометеј, РТВ, 2016).
- 27) Микић, Ђорђе, *Бања Лука на Крајини хвала* (Бања Лука: Институт за историју, 1995).
- 28) Pelidija, Enes, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699–1718* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1989).
- 29) Pelidija, Enes, „O migracionim kretanjima stanovništva Bosanskog ejaleta u prvim decenijama XVIII stoljeća“, u Zborniku: *Migracije i Bosna i Hercegovina* (Sarajevo: Institut za istoriju, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1990), 119–131.

- 30) Pelidija, Enes, *Banjalučki boj iz 1737 – uzroci i posljedice* (Sarajevo: El-Kalem, 2003).
- 31) Пилиповић, Радован, *Манастир Рмањ* (Бања Лука – Босански Петровац: Епархија бихаћко-петровачка, 2008).
- 32) Prelog, Milan, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, I dio (Zagreb: Fortuna, 2009) (pretisak I izdanja).
- 33) Ravlić, Aleksandar Aco, *Banjaluka – naponi i radosti* (Banjaluka: Institut za istoriju, 1985).
- 34) Roksandić, Drago, „Posavska krajina/granica od 1718. do 1739. godine“, *Ekonomska i ekohistorija*, vol. III, br. 3 (2007): 62–82.
- 35) Самарџић, Радован, „Срби у Турском Царству 1699–1716“, у: *Историја српског народа*, IV–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 7–30.
- 36) Слијепчевић, Ђоко, *Историја Српске православне цркве*, књ. 1 (Београд: ЈРЈ, 2002).
- 37) Stavrijanos, Leften, *Balkan posle 1453. godine* (Beograd: Equilibrium, 2005).
- 38) Станојевић, Глигор, „Млетачке и дубровачке вијести о аустријско-турским ратовима у XVIII вијеку“, *Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине*, XVII (1969): 209–230.
- 39) Sućeska, Avdo, „Uticaj migracionih kretanja na oblikovanje agrarnih odnosa u BiH u periodu osmanske vladavine“, у *Zborniku: Migracije i Bosna i Hercegovina* (Sarajevo: Institut za istoriju, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1990), 109–118.
- 40) Тричковић, Радмила, *Београдски пашалук 1687–1739*, приредио Небојша Шулетић (Београд: Службени гласник, 2013).
- 41) Ћоровић, Владимир, „Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости (до 1875. године)“, у: *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење* (Сарајево: Обласни одбор народне одбране, 1929), 15–39.
- 42) Ћоровић, Владимир, *Историја српског народа*, књ. 2 (Бања Лука: Глас српски – Beograd: Ars Libri, 1997).
- 43) Hammer, Joseph, *Historija turskog (osmanskog) carstva*, knj. 3 (Zagreb, 1979).
- 44) Handžić, Adem, „Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša“, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, V (1955): 135–180.
- 45) Храбак, Богумил, „Кужне редње у Босни и Херцеговини 1463–1800“, *Историјски зборник*, 2 (1981): 7–41.

Boško Branković

BANJA LUKA BATTLE
AND SURVIVAL BOSNIAN PASHALUK 1737

Summary: After the Habsburg Monarchy won substantial territorial expansion at the expense of the Ottoman Empire in wars from 1683 to 1699 and 1716 to 1718, in military and political circles of the Monarchy began to consider further conquest ventures and expansions at the expense of the Ottoman territories in the Balkans. In the first place, it was considered the takeover of the westernmost Ottoman province – Bosnian Pashadom. Prince Joseph Hildburghausen was elected for the chief strategist in the attack on Bosnian Pashadom. His main objective was to occupy Banja Luka, so the attack on Bosnian Pashadom started from four sides, and planned attack on Banja Luka from two directions. However, it is obvious that he had underestimated the possibilities of the Bosnian Pasha Ali pasha Hekim-oglu, whose defence strategy of pashadom led to complete defeat of Hildburghausen's troupes on all counts of the attack on Bosnian Pashadom, and the hardest defeat is certainly defeat that he inflicted in Banja Luka in 1737, after which Hildburghausen withdrew from the territory of pashadom. Battle of Banja Luka marked the winner in this war on the territory of the Bosnian Pashadom, but also, in some way, according to the sequence of events in the future war, showed the inability of the command staff of the Monarchy. The Treaty of Belgrade marked some kind of turning point in the Ottoman-Austrian relations to the new war from 1788 to 1791 because after 1739 the Monarchy no longer considered the Ottoman Empire as a subordinate, but tried to keep the existing political situation.

Key words: Ali pasha Hekim-oglu, Prince Joseph Hildburghausen, Banja Luka, Ottoman Empire, Habsburg Monarchy, Treaty of Belgrade, Bosnian Pashadom.